

102/1
KISWAHILI
KARATASI YA 1
INSHA
JAN/FEB 2024
MUDA: SAA 1 $\frac{3}{4}$

MWONGOZO WA KUSAHIHISHA
TATHMINI YA TUBOREKE EXAMS

KENYA CERTIFICATE OF SECONDARY EDUCATION
KISWAHILI
KARATASI YA 1
INSHA

KARATASI YA KWANZA

MAJIBU(MWONGOZO WA KUSAHIHISHA - INSHA

1. Muundo wa Ripoti

Anwani: Ataje ripoti inahusu nini, wakati

Usulu: 1) Maelezo kwa kifupi kuhusu suala linalotafitiwa
2) Ataje wanajopo
3) Muda wa kutafiti na tarehe ya kwasilishwa kwa ripoti

Taratibu za yaliyoshughulikiwa

- 1) Kuchunguza chanzo cha mizozo ya kijamii
- 2) Kutoa mapendekezo yatakayosuluhishwa tatizo hili

Matokeo ya uchanguzi

Masuala yote yaliyoshughulikiwa na jopo

Mapendekezo

1. Jopo lieleze mapendekezo yao **Hitimisho**
1. Sababu zilizosababisha tatizo ziorodheshwe

Hitimisho

2. Sababu zilizosababisha tatizo ziorodheshwe

Majina ya Mwenyekiti na katibu na sahihi zao, tarehe.

1. CHANZO CHA MIZOZO YA KIJAMII

- Ulevi
- Umaskini
- Kutowajibika katika malezi ya watoto
- Utovu wa elimu
- Uasherati
- Taasubi ya kiume
- Ugagi wa tamaduni za kigeni n.k

MAPENDEKEZO

- Usakaji wa pombe haramu na serikali
- Masaa ya vilabu kufunguliwa yapunguzwe
- Serikali itoe mikopo ya kuanzisha biashara
- Ujenzi wa shule zaidi
- Washa kadha za waliooa

2. UGONJWA WA SARATANI

- Vyakula visivyofaa –vilivyo na protein nyingi kama nyama n.k
- Mazingira yaliyochafuliwa na kemikali

- Urithi
- Miale ya jua
- Uvutaji wa sigara, pombe n.k
- Vipodozi vilivyo na zebaki

HATUA ZINAZOWEZA KUCHUKULIWA

- Uhimizaji wa lishe bora k.m vyakula vya kienyeji
- Matumizi ya mboga/matunda kwa wingi
- Somo linaloshughulikia saratani lijumushwe katika masomo mengine shuleni.
- Wenye viwanda watafute njia za kupunguza moshi unaotoana na shughuli zao.
- Utunzi wa mazingira
- Watu wahimizwe kutembelea vituo vya afya mara kwa mara kwa ukaguzi wa viungo vinavyoathirika kwa wepesi.
- Dawa zinazotumika katika kilimo ziwe na kiwango kidogo cha kemikali.
- Matumizi ya mbolea asili.
- Matumizi ya mafuta yanayotokana na mimea n.k.

3. METHALI: MAMBO YA KUZINGATIA

- Mwanafunzi abuni kisa kinachodhihirisha maana ya methali hiyo:-
Mtu huridhika tu na kile ambacho moyo waka unakitamani.

4. Ni sharti mwanafunzi aanzie kwa maneno haya:-

- Adhihirishe ubunifu
- Kisa kioana na maneno yaliyodokezwa

MWONGOZO WA KUSAHIHISHA INSHA

USAHIHISHAJI

Katika hii karatasi mawasiliano yatategemea ukwasi wa lugha ya mwanafunzi kwa mfano, sentensi sahihi, zenye **UTIRIRIKO MZURI KIMAWAZO, LUGHA YA KUVUTIA NA YENYE MAWAZO ASILIA**. Ubunifu mwingi na hati nadhifu. Kutegemea maagizo ya swali lenyewe au umahiri wa lugha, ni lazima katika mkazo mtindo, mada na uwezo wa mtahiniwa kufuata maagizo vilivyo. Mtahini ni lazima asome insha yote ili aweze kukadiria viwango mbalimbali vilivyopendekezwa yaani **A, B, C** ama **D** kutengeneza mahali popote pale pafaapo kuikadiria insha ya mtahiniwa.

KIWANGO CHA D

Maki 01 – 05

1. Insha ya aina hii haieleweki kwa vyovyote ama uwezo wa mtahiniwa wa kutumia lugha ni hafifu sana, hivi kwamba mtahini ni lazima afikirie kila anachojaribu kuandika.
2. Mtahiniwa hana uwezo wa kutumia maneno ya Kiswahili kwa njia inayofaa,
3. Lugha imevungika, uakifishaji usiofaa, ina makosa ya kila aina ya kisarufi, kimaendelezo, mtindo mbovu n.k.

VIWANGO TOFAUTI VYA D

D- (KIWANGO CHA CHINI)*

Maki 01 – 02

Insha haina mpangilio maalum na haieleweki kwa vyovyote vile kama vile kunakili maswali au kujitungia swali na kulijibu

D(WASTANI)

Maki 03

Utiririko wa mawazo haupo, na insha haileweki Makosa ni mengi.

D+KIWANGO CHA JUU

Maki 04-05

Ingawa insha na lugha dhaifu ya Kiswahili ina makosa mengi ya kila aina, unaweza kutambua kile ambacho anajaribu kuwasilisha

KIWANGO CHA C

MAKI 06 -10

1. Mtahiniwa anaweza kuwasilisha mawazo yake lakini kiwango kisichoeleweka kikamilifu.
2. Hana uhakika wa matumizi ya lugha
3. Mada huwa haikukuzwa na kuendelezwa kikamilifu.
4. Mtahiniwa anaweza kupotoka hapa na pale
5. Kujiru diarudia ni dhahiri
6. Mpangilio wake wa kazini hafifu na baina mtiririko.
7. Hana matumizi mazuri ya lugha
8. Mtahiniwa ana athari ya lugha ya kwanza ambayo huonekana dhahiri kama vile 'papa' badala ya "baba" karamu badala ya 'kalamu n.k

C- (KIWAANGO CHA CHINI)

1. Mtahiniwa ana shida ya kuwasilisha mawazo yake
2. Hana muundo wa sentensi ufaao
3. Ana makosa mengi ya msamiati, hijai na matumizi mabaya ya sarufi.

C (WASTANI)

Maki -08

1. Mtahiniwa anawasilisha ujumbe lakini kwa njia sarufi
2. Hufanya makosa mengi ya sanifi
3. Hana ubunifu wa kutosha.
4. Katika sentensi ndefu uakifishaji wake ni mbaya.
5. Ana makosa kadha ya hijai na msamiati.

C+ (KIWANGO CHA JUU)

Maki 09 – 10

1. Mtahiniwa anawasilisha ujumbe vizuri lakini kwa njia isiyo na mvuto sana.
2. Dhana tofauti tofauti hazijitokezi kikamilifu.

3. Hutumia misemo, methali, tashbihi, tanakaliza sauti n.k. kwa njia isiyoofaa.
4. Utiririko wa mawazo bado haujtokezi wazi.

KIWANGO CHA B

Maki 11 – 15

1. Katika kiwango hiki, mtahiniwa anaonyesha kuimudu lugha vilivyo
2. Mtahiniwa hudhihirisha kwamba anaweza kutumia lugha kwa urahisi katika kujieleza.
3. Hutumia miundo tofauti ya sentensi vizuri.
4. Mtahiniwa ana uwezo wa kutumia lugha kwa ufasaha kama sentensi kuandikwa kwa njia tofauti na ikaleta maana sawa.

B – (KIWANGO CHA CHINI)

Maki 11 – 12

1. Mtahiniwa huwasilisha ujumbe wake kwa kuonyesha hoja tofauti tafauti
2. Kuna utiririko mzuri wa mawazo.
3. Ana uwezo wa kutumia miundo tofauti tofauti ya sentensi
4. Makosa ni machache ya hapa na pale.

B (WASTANI)

Maki 13

1. Mtahiniwa anadhihirisha hali ya kumudu lugha.
2. Anasilisha ujumbe wake waziwazi kwa mawazo yanayodhihirika.
3. Matunizi ya lugha ya mnato huweza kudhihirika
4. Anatumia mifano michache ya msamiati mwafaka
5. Matumizi ya tamathali za usemi yanaanza kudhihirika
6. Makosa machache yaweza kutokea hapa na pale

B+ (KIWANGO CHA JUU)

Maki 14 – 15

1. Mawazo ya mtahiniwa yanadhihirika
2. Mtahiniwa anawasilisha ujumbe wake kwa njia inayovutia na kwa urahisi
3. Kuna makosa ya hapa na pale ambayo mtahiniwa hakudhamiria kuyafanya
4. Uteuzi wake wa msamiati ni mzuri
5. Sarufi yake ni nzuri.
6. Ukifishaji wake ni mzuri.

KIWANGO CHA A

Maki 16 – 20

1. Mtahiniwa anadhihirisha ujuzi wa lugha yenye mnato. Ana ubunifu wa mawazo yanayodhihirika na kutirika.
2. Ana uwezo wa kutumia tamathati za lugha ili kutoa hisia zake kwa njia iliyo bora na kwa urahisi.
3. Anadhihirisha ukakamavu wake kimawazo na mpangilio mzuri na hali ya kumvutia msomaji wake.

A- (KIWANGO CHA CHINI) MAKI 16 – 17

1. Mtahiniwa anadhihirisha ukakamavu wa lugha. Ana mtiririko mzuri kulingana na mada.
2. Huipamba lugha kwa kutumia tamathali za semi.
3. Huzingatia matumizi mazuri ya msamiati na sarufi.
4. Makosa ni machache

A (WASTANI)

Maki 18

1. Mawazo yanadhihirika zaidi.
2. Makosa ni machache mno.
3. Hutumia lugha ya mnato.
4. Hutumia msamiati wa hali ya juu na unaovutia.
5. Sarufi yake ni nzuri.
6. Hutumia miundo tofauti tofauti ya sentensi kiufundi.
7. Hujeleza kikamilifu.

A (KIWANGO CHA JUU)

Maki 19 – 20

1. Mtahiniwa huwasilisha ujumbe kulingana na mada.
2. Hutiririsha mawazo yake vizuri zaidi.
3. Hujeleza kikamilifu bila shida
4. Hutoa hoja zilizokomaa
5. Makosa ya kawaida ni nidra sana kupatikana
6. Msamiati wake ni wa hali ya juu

JINSI MTAHINI ANAVYOWEZA KUTUZA INSHA MBALIMBALI

1. Mtahiniwa asipozingatia sura ya insha aondolewe maki 4 baada ya kutuzwa.
2. Mitindo ya kuandika herufi tofauti tofauti isiingilie sana utahini.
3. Hati ya mtahiniwa isitiliwe maanani mno.

SARUFI

1. Kuakifisha vibaya: Mifani:- vikomo, vituo alama ya kuuliza n.k.
  2. Kutumia herufi ndogo au kubwa mahali si pake.
  3. Matumizi mabaya ya ngeli na viambishi, nyakati, vihusiano, muundo mbaya wa sentensi na mnyambuliko wa vitenzi na majina.
  4. Kuacha au kuongeza neno katika sentensi k.m. kwa kwa
  5. Matumizi ya herufi kubwa
- Tazama: Matumizi ya herufi kubwa
- a) Mwanzo wa sentensi
  - b) Majina ya pekee
  - c) Majina ya mahali miji, nchi n.k.
  - d) Siku za juma, miezi n.k.
  - e) Mashirika, masomo, vitabu n.k.
  - f) Makabila, lugha n.k.
  - g) Mungu

Makosa ya Hijai.

Haya ni makosa ya maendelezo – sahihisha huku ukionyesha yanapotokea.

Makosa ya tahajia kuwa katika:

1. Kutenganisha neno kama vile ‘aliye kuwa’
2. Kuunganisha maneno kama vile ‘kwasababu’

3. Kukata silabi vibaya kama vile ‘ngan-o’
4. Kuandika herufi isiyofaa katika neno kama mahari badala ya mahali.
5. Kuacha herufi katika neno kama ‘aliekua’ badala ya ‘aliyekuwa’
6. Kuongeza herufi isiyofaa katika neno kama ‘piya’ badala ya ‘pia’
7. Kuacha alama inayotarajiwa kuwepo katika herufi.
8. Kutoandika, kistari cha kuunganisha neno ufikiapo pambizo au mwisho, au kuandika mahali si pake
9. Kukiandika kistari pahali pasipofaa.
10. Kuacha ritifaa au kuiweka pasipofaa
11. Kuandika maneno kwa kifupi. Mfano k.m. n.k. v.v

Mtindo

Mambo yatakayochunguzwa

1. Mpangilio wa kazi kiaya
2. Utiritiko wa mawazo
3. Hati nzuri inayosomeka kwa urahisi
4. Namna anavyotumia methali, misemo, tamathali na mengineyo
5. Unadhifu wa kazi
6. Kuandika herufi nzuri k.m. Jj Pp, Uu
7. Sura ya insha.

Msamiati

Jumla ya maneno yaliyotumiwa kuafikiana na mada au kichwa kilichopendekezwa, Maudhui na msamiati.

Baada ya kusoma mtungo utafikiria na kukadiria maudhui na msamiati uliomo kwa jumla.

Alama za kusahihisha

= Hupigwa chini ya sehemu ambayo kosa la sarufi limetokea

— Hupigwa chini ya sehemu au neno ambalo kosa la hijai limetokea

↖ Hutumiwa kuonyesha kuachwa kwa neno

✓ Hutumiwa kuonyesha msamiati bora

X Hutumiwa kuonyesha msamiati usiofaa